

~ דברי המדרש שסוכה הוא במקום גלות

איתא במדרש (ילקוט שמעוני רמז תרנ"ד ומקורו מפסיקתא דרב כהנא), אמר ר' אלעזר בר מריום למה אנו עושין סוכה אחר יום הכיפורים, אתה מוצא בראש השנה הקב"ה יושב בדין על באי עולם וביום הכיפורים חותם את הדין, שמא יצא דינם של ישראל לגלות ועל ידי כן עושין סוכה וגולין מבתיהם לסוכה והקב"ה מעלה עליהן כאלו גלו לבבל.

הנה בפשטות בא המדרש הזה לבאר הקושיא המפורסמת שטרחו כולם ליישב, מדוע צוה הקב"ה מצות סוכה בחודש תשרי, הלא בין למ"ד כי בסוכות הושבתי היה סוכות ממש ובין למ"ד שהוא ענני הכבוד, לכאורה במה נתיחד ט"ו בתשרי לעשות בו זכר להסוכות או לענני הכבוד. וידועים הם דברי הטור ריש הל' סוכה סי' תרכ"ה שבאמת היה מן הראוי לצוות על מצות סוכה בחודש ניסן בזמן שהוציאנו ממצרים, אבל כיון שהוא ימות הקיץ ודרך כל אדם לעשות סוכה לצל ולא היתה ניכרת עשייתנו שהם במצות הבורא, לכן צוה אותנו הקב"ה שנעשה סוכות בחדש השביעי שהוא זמן גשמים, ודרך כל אדם לצאת מסוכתו ולישב בביתו, ואנחנו יוצאים מן הבית לישב בסוכה, בזה יראה לכל שהוא מצות המלך עלינו לעשותה.

וברמב"ן פר' אמור ביאר דלמ"ד ענני הכבוד, צוה הקב"ה בתחילת ימות החמה לעשות חג הפסח בשביל זכרון יציאת מצרים בזמנו שיצאנו ממצרים, וצוה אותנו לעשות סוכות שהוא זכר לענני הכבוד שהיה להם כל זמן היותם במדבר, לא רק נס בעת היציאה, בתחילת ימות הגשמים. ולכאורה כונתו שכיון שנס הענני הכבוד לא היה רק בעת היציאה, ע"כ לא רצה שנעשה זכר לזה בחודש של היציאה, אלא בזמן אחר ללמד שהעננים היו כל זמן היותם במדבר, וכיון שבתחילת ימות החמה צוה לעשות זכר ליציאת מצרים, ע"כ צוה לעשות הזכר לענני הכבוד בתחילת ימות הגשמים.

ולמ"ד סוכות ממש עשו להם, ביאר הרמב"ן שעל כן צוה הקב"ה לעשות סוכות בחודש תשרי, שזהו הזמן שהתחילו בני ישראל במדבר לעשות סוכות, בתחילת החורף מפני הקור. וכ"כ האבע"ז שבימות תשרי החלו לעשות סוכות בשביל הקור. וזה הוא דלא כרש"י (סוכה יא): שישראל עשו הסוכות להגן מפני החמה.

ועכ"פ נחזור להמדרש שהתחלנו בו, שר' אלעזר בר מריום בא לבאר למה צוה הקב"ה לעשות סוכות בחודש תשרי, משום שמא נתחייבו ישראל בר"ה ויוכ"פ לגלות, ע"כ צונו אז לעשות סוכות שגולין מבתיהן לסוכה, ומעלה עליהן כאילו יצאו לגלות. והנה בודאי לא בא לומר שזהו טעם מצות סוכה, כדי שיהא נחשב לישראל כגלות, שהרי הכתוב אומר בסוכות תשבו וגו' כי בסוכות הושבתי, אלא בודאי טעם מצות סוכה הוא כי בסוכות הושבתי וגו', רק כיון שיש טעם נוסף בסוכה שנחשב לישראל כגלות, ע"כ צוה הקב"ה לעשות סוכות תיכף אחר יוהכ"פ, ולא באיזה זמן אחר.

~ דעת האלי' רבא שהמדקדקין עושין הסוכה דוקא אחר יוהכ"פ כיון שסוכה נחשב לגלות

(ב) ברם באלי' רבא סי' תרכ"ה הק' על מדרש זה כמה קושיות, אמאי פריך למה אנו עושין סוכות אחר יוהכ"פ, ולמה תלי ליה ביוהכ"פ, הו"ל להקשות למה אנו עושין סוכות בט"ו בתשרי. ועוד אמאי פריך למה אנו עושין סוכות אחר יוהכ"פ, הו"ל להקשות למה צוה התורה, ועי"ש עוד יתר הקושיות. ע"כ פירש דאין כונת המדרש להקשות על ציווי התורה למה צוה לעשות סוכות בט"ו בתשרי, אלא הכי פירושו, דהלבוש כתב לעיל דהמדקדקין נוהגין מיד במוצאי יוהכ"פ לעשות הסוכה, ופריך המדרש למה אנו עוסקין בעשיית הסוכה דוקא אחר יוהכ"פ הא הי' טוב לעשותו קודם יוהכ"פ, דעשייה נמי מצוה הוא ואולי תכריע הכף לזכותו. לזה מתרץ דאי אפשר לעשותו, כיון שטעם מצות סוכה הוא ג"כ שמא נתחייבו ישראל לגלות, ואילו עושין הסוכה קודם יוהכ"פ לא נחשב כגלות, עכ"ל. וצ"ב למה לא יחשב ישיבת הסוכה כגלות אם עושין הסוכה כבר קודם יוהכ"פ.

ועכ"פ מבואר מדבריו שאין כונת המדרש ליישב הקושיא למה צוה התורה לעשות הסוכה בט"ו תשרי, אלא כונת המדרש ליישב למה המדקדקים עושים הסוכה דוקא אחר יוהכ"פ ולא קודם יוהכ"פ. ועוד יוצא מדבריו, שמה שאיתא לדקדק לעשות הסוכה מיד במוצאי יוהכ"פ, אין הכוונה שמי שלא עשה הסוכה קודם יוהכ"פ ידקדק לבנותו תיכף במוצאי יוהכ"פ, אלא ידקדק שלא יעשה הסוכה קודם יוהכ"פ כלל אלא במוצאי יוהכ"פ. ובכרכי יוסף הביא דברי האלי' רבא שסובר שהמדקדקין עושין הסוכה רק אחר יוהכ"פ, וכתב "אמנם עיני ראו דהמדקדקים עושים הדפנות קודם יוהכ"פ ובמוצאי יוהכ"פ מניחין הסכך". ויש לסמוך לזה מה שאיתא באלף המגן על המט"א סוף סי' תרכ"ד, בטעמא שנוהגים לעשות הסוכה תיכף במוצאי יוהכ"פ, כי במוצאי יוהכ"פ אין לך אדם מישראל שאינו טהור מקדושת יוהכ"פ באופן כי לא בלבד שהסוכה יהא נעשה מדברים שאינם מקבלים טומאה, אלא בנוסף לזה יהא נעשה בגוף טהור ונקי כדי להשרות שכינה במעשה ידיהם, עכ"ל. וא"כ זה שייך רק בהסכך שנעשה מדברים שאינם מקבלים טומאה, ומוסיפין עליהם שיהא נעשה בגוף טהור, אבל הדפנות שנעשים מדברים המקבלים טומאה אין מדקדקין לעשותו אחר יוהכ"פ דוקא.

~ ביאור המדרש שהוא במקום גלות בכל

(ג) אבל כ"ז הוא לדעת האלי' רבא בביאור דברי המדרש, אבל בפשטות בא המדרש לבאר למה צוה הקב"ה לעשות סוכות בחודש תשרי, וביאר שהוא מפני שמא נתחייבו ישראל ביוהכ"פ לצאת לגלות, ע"כ צוה לעשות סוכה וגולין מבתיהן לסוכה ומעלה עליהן הקב"ה הסוכה כגלות.

והנה בפשטות ענין שהסוכה נחשב לגלות היינו שכל אחד ואחד יש לו משפט בר"ה ויוהכ"פ לפי מעשיו, ושמא נתחייב עונש גלות, ע"כ בזה שהוא עושה סוכה שהוא נע ונד מביתו נחשב לו לכפר על עונש גלות, וכן משמע במהרי"ל ריש הל' סוכה "צוה מצות סוכה סמוך ליום כיפור שצריך להיות נע ונד מביתו לסוכה ודומה לגלות שמכפרת נמי עונות". וכן הוא

בלשון שאומרים קודם קיום מצות סוכה, ובזכות צאתי מבאתי החוצה יחשב לי כאילו הרחקתי נדוד. ובאמת לפי צ"ב למה דוקא עונש גלות איכא למימר שמא נתחייבו ביוהכ"פ, ולא איזה עונש אחר. אבל מלשון הפסיקתא "והקב"ה מעלה עליהן כאלו גלו לבבל", משמע שקאי על כל כלל ישראל, שבכל שנה בר"ה ויוכ"פ כשהקב"ה חותם הדין איכא למימר שמא יצא דינם לגלות מארצם בהאי שתא, ולכן יוצאין לסוכה ומעלה עליהן הקב"ה כאילו גלו לבבל, והדברים נפלאים.

ושמא זהו גם ביאור דברי המדרש הידועים בפר' אמור משל לשנים שנכנסו אצל הדיין, ולית אנא ידעין מאן נצח, אלא מאן דנסב באין בדיה אנן ידעין דהוא נצוחיא, כך ישראל ואמות העולם באין ומקטרגים לפני הקדוש ברוך הוא בר"ה, ולית אנן ידעין מאן נצח, אלא במה שישראל יוצאין מלפני הקדוש ברוך הוא ולולביהן ואתרוגיהן בידן אנו יודעין דישראל אינון נצוחיא. והק' ביפה תאר הלא בראש השנה הוי הדין כל אחד לפי מעשיו ומה הוא ענין הדין שיש בין ישראל לאומות העולם, ומהו הנצחון לאומות העולם אם ישראל זוכין במעשיהם. ותי' שהיות שהקב"ה עושה נס לישראל לכפר עונותיהם בעולם הזה במיתה ויסורין משא"כ להאומות העולם, ע"כ הם מקטרגים על ישראל לומר למה זוכים שעונותיהם מתכפרים, אבל חטאיהם של אומה"ע נשמר עדי עד, וישראל נוצחים בטענותיהם כנגד שרי אומות העולם. ובחכמת שלמה להגאון מהרש"ק (סי' תקפ"א ס"ד) תי' שמה שכתוב במדרש דישראל ואומות העולם באין לדין, הכוונה דעיקר הקטרוג שלהם הוי מי יפול בחלקו יתברך, כמו דבתחילת הבריאה נעשה הגורל ונפלו ישראל בחלקו ית' כמו שכתוב יעקב חבל נחלתו, כמו כן בכל שנה בראש השנה כשהקב"ה מחדש עולמו הוי גורל זה, ואומות העולם נכנסין לדין ומקטרגין שישליך הקב"ה את ישראל ויבחר בהם.

ולפי המדרש שכתב שמא יצא דינם של ישראל לגלות, יש לומר שזהו הדין בין ישראל ואומות העולם בר"ה ויוהכ"פ, והיה כאשר תריד ופרקתו עולו, כשישראל חוטאין נתחייבו לגלות מארצם, כשזה קם זה נופל, ובאין האומות העולם ומקטרגין על כלל ישראל כן, שבא זמנם לגלות, ולית אנא ידעין מאן נצח, ובודאי הם גם מקטרגין גם על זה שהקב"ה מעלה זה שגולין מבתיהן כאילו גלו לבבל, אבל כשבא סוכות אנו בטוחין דאינון נצוחיא ונצחנו האומות העולם ואפי' נתחייב דינינו לגלות, הקב"ה מעלה עלינו ישיבת סוכה כאילו גלינו לבבל.

~ דברי החתם סופר שגם במדבר נחשב להם ישיבה בסוכה כגלות המצרים

ד) והנה בפשטות בא המדרש לומר טעם נוסף למצות ישיבת סוכה, שהוא משום כי בסוכות הושבתי וכו', ומוסיף המדרש עוד טעם, והוא שמא נתחייבו ישראל גלות ומעלה עליהן הקב"ה כאילו גלו לבבל, ומשום טעם זה מובן למה צוה מצות סוכה בחודש תשרי אחר יוהכ"פ.

אמנם החת"ס (תקנ"ה) מבאר ומקשר שטעם כי בסוכות הושבתי וטעם שמא נתחייבו גלות היינו הך. והוא משום שידוע שהקב"ה דילג את הקץ והוציאנו ממצרים קודם הזמן, ואם היינו זוכים היינו נכנסים לאלתר לארץ ישראל, אך באשר חטאנו בעגל ובמרגלים, נהי שתפילת משה רבינו ע"ה הצילנו מכליון נחרץ, מ"מ הוצרכנו להיות גולים ומטולטלים באהל ובמשכן למלאות הימים אשר נתחייבו להיות עדיין בגלות, וכל זמן היותם במדבר לא זכו לקבוע להם דירת קבע, כי אם נסעו מסוכה לסוכה, וכמו שאילו היו במצרים היו משעבדים בהם, ה"נ נחשב להם ישיבתם בסוכה במדבר לגלות. נמצא דבזמן היותם במדבר כבר נחשב להם מה שהיו מטולטלים מסוכה לסוכה כאילו היו משועבדים בגלות במצרים.

ועל כן לזכר זאת, הוקבע לדורות בכל שנה שהסוכה יהי' לנו למחסה מעונש גלות, כשם שמצינו במדרש שיום הכיפורים בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה על חטא העגל ואמר סלחתי כדבריך על חטא העגל ומרגלים כדאיתא ברש"י שם, ועל כן הוקבע לדורות ליום מחילה וסליחה, ה"נ הוקבע לדורות לעשות סוכה בכל שנה להיות למחסה מעונש גלות, כשם שהי' אז שאע"פ שהקב"ה מחל להם חטא העגל, עדיין היו צריכין לעונש גלות, וכשם שעשה ה' עמנו חסד לחשוב ישיבתנו בסוכה במדבר כאילו גלינו, כן בכל שנה אע"פ שהקב"ה מוחל העונות אבל שמא עדיין נתחייבנו גלות, לזכר זה צוה לעשות סוכות ומחשיב כאילו גלינו.

ותמצית דבריו, שבמדבר כשחטאו בחטא העגל ומרגלים אע"פ שנתכפר להם ומחל להם הקב"ה עדיין היו צריכין להיות גולים להשלים הזמן שהיו צריכים להיות משועבדים בגלות מצרים, ועשה הקב"ה עמם חסד גדול, ונחשב להם מה שהיו גולים במדבר מסוכה לסוכה כאילו היו משועבדים בגלות מצרים. וזה נעשה בכל שנה ושנה, אע"פ שהקב"ה מוחל עונות ישראל ביוהכ"פ, אכתי שמא נתחייבו להיות גולים, וע"כ עושין סוכות והקב"ה מעלה עליהן כאילו גלו, כמו שעשה עמהם אז במדבר.

~ ביאור מה שמתפללין אני והו הושיעה נא שיושיע אותנו מהגלות גם בזמן המזבח

ה) וצ"ל לפי כל הנ"ל, שזה מה שהקב"ה מחשיב הסוכה כגלות אינו הבטחה גמורה, שהרי לבסוף גלו ישראל לבבל. ובהכרח לומר שרק כשישראל זוכין אז מעלה עליהן הקב"ה הסוכה כגלות ונפטרים מעונש גלות, אבל אם לא זכו ישראל אז אין הסוכה מצילים מגלות בבל, כמו שהיה באמת שגלו לבבל.

ולפי זה יש לבאר מה שאומרים בשעת ההקפות אנא ה' הושיעא נא, ודעת ר' יהודה במתני' סוכה מה. הוא שאומרים אני והו הושיעא נא, ועי' שם ברש"י שאני והו הוי שני שמות מע"ב שמות, ואיתא בתוס', למה דוקא ב' שמות אלו, משום דדרשי' באיכה רבתי קרא דכתיב ביחזקאל ואני בתוך הגולה, וקרא דכתיב בירמיה והוא אסור בזיקים כביכול הוא בעצמו, והיינו הושענא שיושיע את עצמו. ובריטב"א הביא שבירושלמי פי' שאינו מע"ב שמות (דא"כ למה גרסי' והוא באל"ף, הלא השם

הוא והו) אלא הענין הוא כמו עמו אנכי בצרה, שאף השכינה עמנו בגלות ותהי' עמנו בישועה, וכמו שאמרו בירושלמי ממה שכתוב ולך לישועתה לנו, ואף כאן אנו אומרים לנו ולך הושיעה נא, דהיינו שהקב"ה יושיע אותנו ואת עצמו, ואומרים "והוא" ולא "ולך", כדי לומר בלשון נסתר דרך כבוד כלפי מעלה.

ולכאורה קשה למה בזמן הבית היו מתפללין שיושיע הקב"ה אותנו מן הגלות, וכן שיושיע הקב"ה את עצמו. ובאמת במתני' איתא פלוגתא בין ת"ק ור' יהודה, דלת"ק אומרין אנא ה' הושיעא נא, ולר' יהודה אומרין אני והו' הושיעא נא, והרמב"ם (פ"ז מה' לולב הכ"ג) פסק כת"ק, והטור בסי' תר"ס הביא שני הדעות ולא הכריע. אבל נוסח שלנו הוא כשיטת ר' יהודה אני והו' הושיעא נא, ולכאור' צ"ב למה אומרים כדעת ר"י. והגאון בעל שואל ומשיב (מהדור' שביעאה סי' נ"ג) והגאון בעל ערוך לנר בביכורי יעקב סי' תר"ס סק"ג, מבארים שבאמת אין מחלוקת בין ת"ק לר"י, דבעת שבית המקדש קיים אמרו אנא ה' הושיעא נא, אבל אחר כך שגלינו מארצנו אומרים אני והו' הושיעא נא עי"פ הירושלמי ואני בתוך הגולה, והרמב"ם שכתב שבכל יום מקיפין את המזבח היינו בזמן הבית שיש מזבח. ולפי דבריהם מיושב שר' יהודה לא איירי בזמן הבית, ואיה"נ בזמן הבית אין מתפללין שיושיע הקב"ה אותנו וכביכול הקב"ה בעצמו מגלות.

אבל לפי פשוטו שגם ר' יהודה איירי בזמן הבית לכאורה קשה, למה מתפללין שהקב"ה יושיע אותנו מן הגלות. אבל לפי מה שנתבאר שהסוכה הוא במקום גלות, שנחשב לנו כאילו גלינו לבבל, נמצא שעכשיו בחג הסוכות אנו נחשבים בבחינת מה כאילו אנו בגלות, ועמו אנכי בצרה הקב"ה הוא עמנו בצרה, לכן מתפללין שיושיע אותנו מהגלות. והכונה הוא, שזה מה שהקב"ה מעלה עלינו כאילו גלינו לבבל אינו הבטחה גמורה, שהרי לבסוף גלו ישראל לבבל, ורק כשישראל זוכין אז נחשב להם הסוכה כגלות ונפטרים מעונש גלות, ולכן מתפללין אני והו' הושיעא נא, שיושיע אותנו הקב"ה ויחשב הסוכה כאילו גלינו לבבל, ונהי' זוכין ומנצחין להאומות העולם שמקטרגין עלינו שלא יהי' הקב"ה מעלה עלינו הסוכה כגלות.

~ אחר הגלות בסוכות אנו זוכין להשגות שזוכין כשחוזרין מגלות

ו) ויש להמתיק הדבר יותר מה שנחשבין בסוכות כאילו אנו בגלות ומתפללין שהקב"ה יושיע אותנו מגלות. דהנה בגמ' סוכה סמכו למצות ניסוך המים את הפסוק בישעיה (יב יג) ושאתם מים בששון ממעיני הישועה, ופי' רש"י התם עפ"י התרגום יונתן ושאתם "ותקבלון אולפן חדת" היינו שתקבלו תורה חדשה ממעיני הישועה כי ירחיב לבם על ידי ישועה הבאה להם, ויתגלו להם רזי התורה שנשתכחו בבבל ע"י הצרות. ושמעי' בזה שיתגלו לישראל בישועה העתידה רזי התורה שנאבדו בצרות הגלות, ועל זה רומז אומרו מעייני הישועה. ועי' שם ברד"ק שביאר דברי התרגום יונתן "ותקבלון אולפן חדת" שאותו הלימוד יהי' חדש, שילמדו אז דעת את ה' מה שלא למד אדם עד אותו היום, כמו שאמר כמים לים מכסים. ובקונטרס בים דרך ביאר עפ"י הפסיקתא שהציאה לסוכה נחשב לגלות בבל, נמצא שאחר סוכות שמגיעים ישראל ליום הושענא רבה שהוא ישועה גדולה לישראל מגלות בבל, וכאשר חוזרים ישראל לבתיהם ביום שמיני עצרת הרי הם זוכין למים בששון אולפן חדת, וכמבואר בתיקוני זוהר (כט ב) שמיני עצרת חג בפני עצמו, ביה נביעו דאורייתא לאשקאה אילנא. ולפי זה נמצא, דע"י שאנו בסוכה כגלות, והשכינה עמנו בצרה, אינו רק שמתפללין שיחשב לנו הגלות כאילו גלינו לבבל ויהיו נפטרים מעונש גלות, אלא מתפללין שלא שגם יחשב לנו כאילו חזרנו מגלות בבל, שעדיין צריכין אנו לצאת מהגלות ולזכות לכל המעלות שיהי' לנו כשיוצאין מגלות, שנקבל אולפן חדת ונזכה לאתה הראית לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו ביום שמיני עצרת, ע"כ מתפללין בחג הסוכות אני והו' הושיעא נא, שיושיע הקב"ה אותנו מגלות, ונהי' זוכין לבא לשמיני עצרת להשיג כל ההשגות, ודו"ק.

~ בזמן הזה בגלות לא שייך הטעם שסוכה הוא כגלות

ז) ועכ"פ נראה מדברי המדרש שרק כשישראל שרויין על אדמתן שייך הענין שהסוכה נחשב לגלות, שנפטרינ מעונש גלות ואינן גולים, שהרי בזמן הזה כשישראל בגלות לא שייך טעם זה, שהסוכה הוא במקום גלות, שהרי אנחנו באמת בגלות, והאיך הסוכה בא לפטור מגלות. וכן מצאתי להגאון מהרש"ק בקהלת יעקב דרוש יח שכתב כן. וכן מבואר מדברי החת"ס הנ"ל, ובזה מבארים מה שאיתא בנחמיה (ח) שכששבו מן הגלות מצאו מקרא בתורה שיעשו סוכות, שהם סברו כיון שעתה נפטרו מעונש גלות שהרי היו באמת בגלות, א"כ אין עליהם לעשות סוכות כלל, ואפילו הכי עשו סוכות ככתוב, וכתב החת"ס משום שאין לנו לדרוש טעמי המצות להפטר ממצות ה', אלא עשו מצות ככתוב כפשטיות הכתוב לעשות סוכות בלי טעם, עי"ש בפנים.

והגאון מהרש"ק ביאר שם, דהתורה מצוה מצות סוכה לדורות ולא תתבטל כשנהי' בגלות, ובאמת מצות סוכה משתנה טעמה לפי המצב שלנו, שאם אנחנו שלויים באדמתינו מרמזת הסוכה על גלות, ואם אנחנו בגלות אז הוא להיפך שהוא זכר לבסוכות הושבת, והסוכה הוי לנו לשמחה לזכור יציאת מצרים, ושעתיד הקב"ה לגאלנו, וכמו שעשה לנו אז כן יעשה עמנו כעת, והסוכה הוי לנו לנחמה ולא לרמז על גלות.